

FİZZƏ QULİYEVA

AMEA Naxçıvan Bölməsinin dissertantı, AMEA Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətlər şöbəsinin müdiri, Azərbaycan fizze25@mail.ru

NAXÇIVANTƏPƏDƏ ERKƏN ENEOLİT DÖVRÜ KERAMİKASININ NAXIŞ MOTİVLƏRİ

Açar sözlər: Naxçıvantəpə, Urmiya hövzəsi, Şərqi Anadolu, Erkən Eneolit, basma naxış, boyalı keramika.

Erkən Eneolit dövrünə Naxçıvantəpənin ən alt qatlarından (Naxçıvantəpə 3 və Naxçıvantəpə 2) aşkar olunan keramika məmulatı aiddir. Bu dövrə aid keramika hələlik yalnız Naxçıvantəpədən məlumdur. Keramika məmulatı müxtəlif motivli və müxtəlif texniki üsullarla icra olunmuş naxışlardan ibarətdir. Naxışların mədəni mənsubiyyəti, lokal xüsusiyyətləri və inkişaf dinamikasını aydınlaşdırmaq üçün onların tipoloji təhlilinə ehtiyac vardır.

Qabartma naxışlar. Naxçıvantəpə yaşayış yerinin Erkən Eneolit dövrü gil qablarında qabartma naxışlara az rast gəlinmişdir. Müşahidə olunan qabartma naxışlar qulpsəkilli çıxıntılar və kəmərsəkilli qabartmalardan ibarətdir. Qulpsəkilli çıxıntılar adətən qabın daşınması funksiyasını yerinə yetirsə də bu tip çıxıntılar həm də dekorativ, bəzək funksiyasını yerinə yetirmişdir. Onların zövqlə hazırlanması və qabların gövdəsinə simmetrik şəkildə yerləşdirilməsi də bunu təsdiq edir.

Naxçıvantəpə yaşayış yerindən tapılmış gil qab parçalarından birinin ağız hissəsində şaquli istiqamətli ensiz qabartma (Şəkil 1, 2: 1, şəkil 165, 3), digər nümunələrdə isə üfqi istiqamətdə yerləşdirilmiş qulpsəkilli çıxıntı vardır (1, şəkil 174, 2; şəkil 177, 3). Qabartma naxışlar Uzuno- ba (6) və Culfa Kültürünün VII təbəqəsindən məlumdur (8, p. 114, fig. 13, 3). Keramika nümunələrindən birinin üzərindəki qulpsəkilli çıxıntı qabın boğaz hissəsinə yerləşdirilmiş və içə doğru qatlanmış şəkildədir (Şəkil 1, 2). Buna bənzər qablara Şimal Qərbi İranda Göy Təpə yaşayış yerinin materialları arasında rast gəlinmişdir (9, fig. 6, 325). Bu tip qulplar Seh Qabi B (10, fig. 44, 16), Təpə Siahbid (10, p. 363,

fig. 78, 6), Çoqa-Maran (10, fig. 111, 2) abidələrindən məlumdur.

Naxçıvantəpədən tapılan keramikanın bəzədilməsində həmçinin qabartma kəmərlərdən də istifadə olunmuşdur. Gil qab parçalarından birinin üzərində yastı, bir qədər enli kəmərsəkilli qabartma vardır (Şəkil 1, 4; 1, şəkil 91, 4). Kəmərin alt hissəsinin az bir qismi içəri doğru yığılmışdır. Qabarıq kəmərin üzəri iki ədəd barmaq basması ilə naxışlanmışdır. Digər qab parçalarından birinin boğaz hissəsində sadə qabarıq kəmərdən ibarət (Şəkil 1, 1). Hər iki gil qab qırıqları bir ədəd olmaqla Erkən Eneolit dövrü üçün nadir nümunələrdən biridir.

Basma naxışlar. Erkən Eneolit dövrünün aparıcı naxışlarından biri basma naxışlardır. Basma naxışlar müxtəlif texniki üsullarla icra olunmuşdur. Bu qəbildən olan naxışların icrası zamanı insan öz barmaqlarından, daraqsəkilli alətdən və yaxud biza məlum olmayan digər alətlərdən istifadə etmişdir və bu texni üsullara uyğun olaraq naxışlar müxtəlif forma almışdır. Daha geniş yayılan naxışlar barmaq basmaları, müxtəlif ucluqlu alat basmaları, daraq basmaları və daraqsəkilli alətlə üfqi zolaqlardan ibarət naxışlardır.

Barmaq basmaları. Barmaq basmaları ilə naxışlanmış keramikanın ən qədim nümunələri Naxçıvantəpə yaşayış yerinin Erkən Eneolit dövrü təbəqəsindən də aşkar olunmuşdur. Erkən Eneolit dövrünün keramikasına əsasən demək olar ki, barmaq basmaları qabın xarici səthinə fərqli dinamikada tətbiq olunur. Gil qabların üzərini bəzəyən barmaq basmaları sayına, düzülüşünə, qabın müxtəlif hissələrində yerləşməsinə görə fərqlənirlər və əksər hallarda naxışların tətbiqində assimetriya müşahidə olunur.

Bəzi gil qablarında üfqi xətt boyunca, bir-birinə paralel düzülmiş barmaq basmaları bir-birinə bitişik şəkildədir (Şəkil 2, 2; 1, Şəkil 173, 3).

Naxçıvantəpə abidəsindən tapılmış keramika nümunələrindən bazisinin yalnız oturacağı, bəzən həm oturacağı, həm də gövdə hissəsi barmaq basmaları ilə naxışlanmışdır (1, şəkil 93, 5). Barmaq basqısından əlavə bu qabların bəzisi həm içəridən, həm də xaricdən qırmızı boya ilə örtülmüş və müəmməl sənət əsərinə çevrilmişdir. Bu tip naxışlaşma üsulu Hacı-Firuz yaşayış yerindən də məlumdur (15). Ümumiyyətlə, Eneolit dövrü keramikasında gil qabların oturaq hissəsinin naxışlanması çox az rast gəlinir. Naxçıvantəpədən tapılmış bu keramika nümunələri nadir sənətkarlıq əsərlərindədir.

Naxçıvantəpə yaşayış yerindən aşkar olunmuş keramikanın araşdırılması zamanı məlum olmuşdur ki, barmaq basmaları həmçinin, kəmərsəkilli, qulpşəkilli qabartmalara da tətbiq olunmuşdur. Belə qablardan birinin gövdəsi bir qədər qabardılaraq ağır hissəsindən fərqləndirilmişdir. Qabın qabardılmış hissəsi aşağıya doğru, sıx yerləşdirilmiş barmaq basmaları ilə naxışlanmışdır (1, şəkil 99, 4). Bu qab hələlik bir nümunə ilə təmsil olunmuşdur.

Digər keramika nümunəsinin üzəri ensiz yastı kəmərlə əhatələnmiş, kəmərdən içəriyə doğru yığılmış və hər iki tərəfi barmaq basması ilə naxışlanmışdır (1, şəkil 91, 4). Bu gil qab parçası da bir nümunə ilə təmsil olunmuşdur. Araşdırılaraq göstərir ki, bu tip naxışlar Erkən Eneolit sonunda, e. ə. V minilliyin ortalarına yaxın meydana çıxmışdır.

Naxçıvantəpə qədim yaşayış yerindən tapılmış gil qab parçalarından birində ensiz, uzunsov qulaqcıqşəkilli çıxıntı var. Qulaqcıqşəkilli çıxıntının ətrafı barmaq basmaları ilə qarışıq naxışlanmışdır (1, şəkil 165, 3). Bir nümunə ilə təmsil olunmuş bu gil qab parçası Erkən Eneolit mərhələsinə yəqin tapındır. I Kültürə abidəsindən Neolit dövrünə aid edilmiş gil qablara buna bənzər qulaqcıqşəkilli çıxıntılara rast gəlinmişdir (4, Table X, 13). Bu tip qabartmalar Uzunoba (7, c. 108-121, pnc. 5, 1), Xələc (3, s. 64, foto 56) və Culfa Kültürəsinin (8, fig. 13, 1-4, fig. 15, 3) məlum olsa da Naxçıvantəpədən aşkar olunan keramika onların barmaq basqısının olması ilə fərqlənir.

Gil qab parçalarından birinin gövdə hissəsi böyük ölçülü barmaq basması ilə naxışlanmışdır (1, şəkil 111, 1). Dalma Təpə üslubunda barmaq basmaları ilə naxışlanmış qablar Naxçıvanda Orta Eneolit dövründə tətbiq olunsada Son Eneolit dövründə bu tip ornamentasiya müəhhəd olunmamışdır. Amma qabarıq kəmərlə üzərində yapılan barmaq basmaları və qulaqcıqşəkilli qabartmalar Son Eneolit və Tunc dövründə öz əhəmiyyətini itirməmişdir. Bu tip naxışlar sonrakı dövrlərdə də gil qablara tətbiq olunmaqda davam etdirilmişdir.

Müxtəlif ucluqlu alət basmaları. Naxçıvantəpə yaşayış yerindən əldə edilmiş gil qab parçalarının bir qrupu yuvarlaq, oval, üçkünc ucluqları olan alətlə basma üsulu ilə naxışlanmışdır. Barmaq basmaları gil qablarda olduğu kimi müxtəlif alətlə naxışlanmış gil qab parçalarından da xarici səthindəki naxışlar fərqli kompozisiyada tətbiq olunmuşdur.

Oval ucluqlu alət basmaları. Naxçıvantəpə yaşayış yerindən tapılmış gil qab parçalarından bir qrupu kiçik ölçülü oval ucluqlu alətlə naxışlanmışdır. Naxışlar qrup halında yerləşdirilmişdir (1, şəkil 74, 4). Keramikanın biri ağır hissədən bir qədər aşağıya doğru bir-birinə paralel yerləşdirilmiş bir neçə cərgə ovalşəkilli basma ornamentlə bəzədilmişdir (Şəkil 2, 3). Digər bir qabın ağzının altı çevrə boyunca oval ucluqlu alətin basması ilə naxışlanmışdır (1, şəkil 74, 1). Keramika parçalarından biri şaquli istiqamətdə, simmetrik yerləşdirilmiş oval basmalarla naxışlanmışdır (Şəkil 2, 5; 1, şəkil 105).

Üçbucaq ucluqlu alət basmaları. Üçbucaq ucluqlu alət basmaları ilə icra olunmuş naxışlar da Naxçıvantəpə yaşayış yerindən tapılmış gil qabların səthinə müxtəlif kompozisiyada tətbiq olunmuşdur. Üçbucağın təpə nöqtəsi qablarda fərqli istiqamətdə tətbiq olunmuşdur. Üçbucağın təpə nöqtəsi bəzi qablarda sol tərəfə, bəzilərində yuxarı, digərlərində isə sağa doğru çəpinə yönləndirilmişdir. Qablardan birinin xarici səthi üfqi istiqamətdə üçbucaq basmalarla naxışlanmışdır (1, şəkil 78, 2; şəkil 164, 5; şəkil 168, 2, 3, 4). Naxışlar bəzən qabların gövdəsinin aşağı hissəsinə əhatə etmişdir (şəkil 9, 1; 1, şəkil 78, 4). Bu nümunədə üçbucaqların təpə nöqtəsi sağa doğru çəpinə istiqamətləndirilmişdir. Gil qab parçalarının bir qrupu ağır hissədən bir qədər aşağıya doğru qabın xarici səthi

boyu üfqi istiqamətdə bir-birinə paralel basmalarla naxışlanmışdır (Şəkil 2, 4; 1, şəkil 79, 5; şəkil 98, 4; şəkil 100, 4; şəkil 106, 2, 3). Bu qablarda üçbucaqların ucu sola doğru, birində isə yuxarıya doğru istiqamətləndirilmişdir (1, şəkil 106, 3). Keramika nümunələrindən birinin xarici səthinə tətbiq olunan basma üçbucaqlar şaquli istiqamətdə yerləşdirilmişdir (Şəkil 2, 6). Burada üçbucaqların ucları fərqli istiqamətlərə yönləndirilmişdir.

Daraq basmaları. Naxçıvantəpənin Erkən Eneolit dövrü gil qablarının naxışlanmasında daraqşəkilli alətdən də istifadə olunmuşdur. Digər alətlərə bərabər daraqşəkilli alət bu günə kimi tapılmamışdır. Basma naxışları digərləri kimi daraq basmaları da keramikanın səthinə fərqli kompozisiyalarda tətbiq olunmuşdur. Onlar bəzən qarışıq şəkildə yerləşdirilmiş, bəzən isə müəyyən kompozisiyada yerləşdirilməklə zövqəşayan əhəngdə görünüş yaratmışdır.

Naxçıvantəpənin Erkən Eneolit dövrü qablarını bəzəyən daraq dişlərinin sayı olduqca müxtəlifdir. Bu dişlərin sayı 32-yə qədər arta bilər. Bu cür bəzəməli qabların hamısı yalnız parçalardan ibarətdir. Demək olar ki, hər qab nümunəsinin yalnız bir parçası aşkar olunduğundan onları bərpə etmək də mümkün olmamışdır. Keramika nümunələrinin qabın yalnız bir, kiçik hissəsinə aid olmasına baxmayaraq həmin dövrün sənətkarlığı və bədi zövqü haqqında müəyyən fikir demək mümkündür. Gil qab parçalarından birinin səthi tamamilə sağa doğru əyilmiş maili xətt boyunca naxışlanmışdır (1, şəkil 70, 4, s. 138; şəkil 80, 1, s. 148; şəkil 94, 3, s. 162; şəkil 180, 1). Daraq basmaları iki dəfə olmaqla bir-birinə paralel vurulmuş, növbəti gedisdə isə digər ucdan başlanmışdır. Daraq dişlərinin sayı 12 ilə 30 arasında dəyişir. Digər bir nümunənin üzərindəki daraq basmaları sola doğru əyilmiş (Şəkil 1, 4) başqa birində isə şaquli xətt boyunca bir-birinə paralel 8-12 dişli daraqla naxışlanmışdır. Naxışların çəkilməsində bəzən simmetrikiyə əməl olunmamışdır (1, şəkil 80, 5). Bəzi nümunələrdə daraq basmaları sağa əyilmiş şəkildədir (1, şəkil 88, 6; şəkil 178, 3).

Keramikanın bir qrupunda daraq basmaları qabın xarici səthinə qarışıq şəkildə tətbiq olunmuşdur (1, şəkil 92, 1, s. 160; şəkil 96, 2, s. 164), bəzilərində isə həm şaquli, həm də üfqi

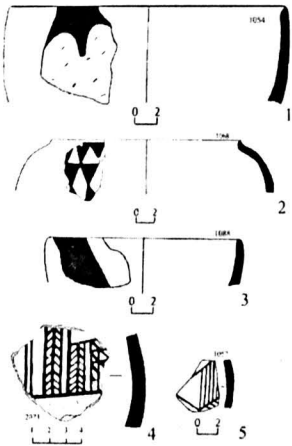
istiqamətdə düzülmiş ardıcıl daraq basmalarına da rast gəlinmişdir (1, şəkil 101, 1). Qablardan birində daraq basmaları şaquli xətt boyunca (1, şəkil 106, 4), digərində isə dişləri 15 ilə 17 arasında dəyişən darağın basması ilə bir-birinə azacıq perpendikulyar şəkildə tətbiq olunmuşdur (1, şəkil 179, 1). Bəzi nümunələr isə yalnız üfqi xətt boyunca naxışlanmışdır (1, şəkil 110, 3; şəkil 163, 2; şəkil 191, 2). Gil qab qırıqlarından birində daraq basmaları həm şaquli, həm də üfqi istiqamətdə bir-birinə paralel olaraq ardıcıl, səlis düzülmüşdür (1, şəkil 176, 3). Bu nümunədə daraq basmaları qabın ağzına çox yaxın hissədən başlayır və aşağıya doğru toxturlar. Daraq basmaları ilə naxışlanmış analoqi bəzəklilə gil qablara Dalma Təpə yaşayış yerindən aşkar olunmuş materiallarda da rast gəlinmişdir (12, fig. II, b, d).

Darama naxışlar. Keramika nümunələrinin bir qismi daraq dişlərinin basması ilə deyil, daraqşəkilli alətin üfqi, bəzən isə şaquli istiqamətdə çəkilməsi ilə yaradılan naxış effekti ilə bəzədilmişdir. Bu keramika məmulatının hazırlanma texnologiyası ilə bağlı olmuşdur. Qabların üzərinə yeni gil təbəqəsini yaxşı bitirdirmək üçün əldəki lay daraldılmışdır. Bu sınıq qab parçalarında özünü aydın şəkildə göstərir.

Naxçıvantəpənin Erkən Eneolit dövrü keramikasında tətbiq olunmuş darama naxışlar daraqşəkilli alətlə icra olunmuşdur (1, şəkil 184, 5; şəkil 185, 3; şəkil 190, 1). Bu tip daramalar gil qabların həm daxili (1, şəkil 102, 3; şəkil 178, 4; şəkil 110, 1; şəkil 190, 1; şəkil 102, 4), həm də xarici səthinə tətbiq olunmuşdur (Şəkil 1, 4; 1, 1, şəkil 102, 3, 4; şəkil 110, 1; şəkil 168, 4; şəkil 178, 4). Gil qab parçalarından birinin xarici səthi bir-birinə perpendikulyar şəkildə darlanmışdır (1, şəkil 104, 3). Daxili səthi daraqla darlanmış gil qablar Sonqar Vadisindən (14, fig. 7, 8), xarici səthi darlanmış qablar isə Culfa Kültürəsinin VIII-VII təbəqələrindən aşkar olunmuşdur (8, fig. 9, 1).

Boya ilə çəkilmiş naxışlar. Naxçıvantəpədən əldə edilmiş keramika məmulatının bir qismi boya ilə bəzədilmişdir. Qazıntılar zamanı kiçik həcmli qabın içərisində qırmızı (1, s. 12), narıncı rəngdə boya qalıqlarının (1, s. 16) aşkar olunması Naxçıvantəpədə yaşayan qədim insanların boyaq hazırlamağı bacardığını göstərir. İçərisində qırmızı boya qalıqları olan qablar

həmçinin Osman Həbibullayevin I Kültəpə qazıntılar zamanı da Neolit dövrünə aid tobaqadən tapılmışdır (1, s. 12). Naxçıvantəpənin gil qablarında bəzən naxışlar bir başa qabın saxsısı üzərinə, bəzən isə onların boyanmış səthinə çəkilmişdir. Gil qabların boyanmasında və yaxud naxışlanmasında müxtəlif rənglərdən istifadə olunmuşdur. Qabların naxışlanmasında əsasən qara, qəhvəyi, qırmızı, bəzən isə ağ rəngdən istifadə olunmuşdur.

Şəkil 3. Boyalı keramika (Naxçıvantəpə).

Naxçıvantəpənin gil qabları qırmızı, narıncı, sarı, çəhrayı, az miqdarda qablar boz və qara rənglə boyanmışdır. Fərqli rənglərlə boyanmış qablar sadə və naxışlı olmaqla iki qrupa ayrılır.

Sadə, boyasız olan gil qablar da naxışlı-rast gəlinir. Bəzi qabları firça vasitəsilə çəkilmiş enli qırmızı xətlərlə naxışlanmışdır (Şəkil 3, 3; 1, şəkil 105, 3, 4; şəkil 171, 2; şəkil 79, 3; şəkil 86, 2; şəkil 189, 5; şəkil 97, 2; şəkil 107, 3; şəkil 169, 5; şəkil 77, 8; şəkil 81, 6; şəkil 87, 3; şəkil 84, 4). Bu tip qablara Xalaf mədəniyyətinə aid abidələrdə, Dalma Təpə (12, fig. 5; fig. 6) yaşayış yerindən və Sonqar vadisinin yaşayış yerlərindən (14, fig. 3-8) aşkar olunmuş nümunələrdə rast gəlinmişdir. Enli qırmızı zolaqlarla naxışlama tək-tək nümunələrlə Çalağan təpə (5,

c. 503, tablo 379), İlanlı təpə (5, c. 351, tablo 227, 3) və Küllü təpə (4, 122, tablo 90, 1) yaşayış yerlərindən də məlumdur.

Qabların bir neçəsinin gövdəsində boya ilə naxışlama zamanı boyanın axmasına rast gəlinir ki, bu da firçadakı boyanın ya bol olması, ya da onun duru olması ilə bağlı olmuşdur (Şəkil 3, 1; şəkil 162, 4; şəkil 75, 5). Boya ilə çəkilən naxışlar enlidir. Bu tip boyalı qablar Xalif mədəniyyətinə rast gəlinmişdir.

Digər qrupda isə qab qırmızı rəngə boyandıqdan sonra onun üzərinə qara boya ilə müxtəlif həndəsi elementlərdən təşkil olunmuş fərqli naxışlar çəkilmişdir (Şəkil 3, 4, 5; 1, şəkil 75, 2; şəkil 82, 4; şəkil 72, 1; şəkil 72, 2; şəkil 99, 2; şəkil 77, 1-3, 5-7; şəkil 69, 1; şəkil 175, 5; şəkil 177, 2; şəkil 96, 3, 4; şəkil 72, 5; şəkil 88, 2). Naxışlar əksər vaxt nazik düz xətlərlə təsvir olunmuşdur. Qablar qırıq olduğundan naxışların birləşib kompozisiyada hansı motivi yaratdığını demək çətindir. Araşdırmalar bu tip naxışların həndəsi motivli olduğunu göstərir. Bəzi qab parçalarında isə xətlər birləşib müxtəlif ölçülü bucaqlar yaradır. Bəzən bucaqlar iç-içə yerləşdirilərək bir-birini təkrarlayırlar. Bəzən isə bucaqların içərisi bir-birinə paralel xətlərlə doldurulur. Bu tip naxışlı qabların üzəri qırmızı, narıncı, açıq qəhvəyi rənglə boyandıqdan sonra qara rənglə naxışlanmışdır. Buna bənzər naxışlara Culfa Kültəpəsinin aşkar olunmuş gil qabların üzərində rast gəlinmişdir (8, fig. 8, 1, 6, 7-9; fig. 9, 3, 4, 7, 8; fig. 10, 1-3, 5-8). Qeyd etmək lazımdır ki, bu tip ornamentasiya Orta Eneolit dövründə daha geniş işlədilmişdir.

Bəzi naxışlar sünbülvari formadadır (1, şəkil 174, 4). Keramikanın üzəri sarı rənglə boyandıqdan sonra qəhvəyi rənglə paralel xətlər arasında alınmış sünbülşəkilli ornamentlə naxışlanmışdır. Bəzi qabların üzəri sarı rənglə boyandıqdan sonra qırmızı rənglə bir-birinin üzərində yerləşdirilmiş üçbucaqlarla naxışlanmışdır (Şəkil 3, 2). Bu tip boyalı keramika məmulatı Dalma Təpə (12, fig. 4, A, E; fig. 7, D; fig. 10, A), Culfa Kültəpəsi (8, p. 38, fig. 10, 1-3, 5-8), Şeh Gabi B (10, p. 253-304, fig. 55, 1.1, 1.2; fig. 56, 14.1, 14.3; fig. 61, 53.1, 53.8), Lavın təpə (13, p. 95-117, fig. 7-9), Sonqar vadisi (14, № 19, p. 1-14, fig. 6, 15-17), Hacı-Firuz (15, p. 396, fig. 97) və digər yaşayış yerlərindən məlumdur.

Bu dövrə aid qabların biri naxışlarının orijinallığı ilə fərqlənir. Keramika nümunəsinin

üzəri sarı rənglə örtülmüş, qırmızı rənglə mərkəzi hissədə düzbucaqlının içərisində şahmat taxtası, onun ətrafında isə torlu üçbucaqlar yerləşdirilərək orijinal kompozisiya yaradılmışdır (1, Şəkil 7, 8). Bu tip naxış üsulu Dalma Təpə (12, fig. 4), Şeh Gabi B (10, p. 258, fig. 56, 13.2, 13.3, fig. 58, 26.1) yaşayış yerindən məlumdur.

Naxçıvantəpə qablarının birinin üzəri düz xətlərlə boyanaraq zərif torşəkilli naxış yaradılmışdır (Şəkil 14 a, 5; 1, Şəkil 190, 2.). Bu qabdakı naxışın xətləri digərlərindən fərqli olaraq bir qədər incədir. Bu tür naxışların paralellərinə Azərbaycanın digər bölgələrində Göy Topadon tapılan dekorativ-tatbiqi sənət nümunələrində (9, fig. 6, 310) rast gəlinmişdir.

Naxçıvantəpənin alt qatlarından götürülən kömür analizi bu dövrün e. ə. V minilliyin birinci yarısına aid olduğunu göstərmişdir (1, s. 21).

Erkən Eneolit dövrünün qabartma, basma naxışlı və boyalı keramikasının araşdırılması onların Azərbaycanın cənubunda yayılan Dalma Təpə mədəniyyəti ilə bağlı olduğunu göstərir. Dalma Təpə tipli keramika məmulatı başlıca olaraq Şimal-Qərbi İranda (Cənubi Azərbaycan), qismən isə Şərqi Anadoluda yayılmışdır. Bu tayfalar oturaq həyat tərzini mənimsəmiş, köçmə maldarlıqla məşğul olmuşlar. Naxçıvantəpə keramikasının naxış motivlərinin araşdırılması Naxçıvanın Erkən Eneolit mədəniyyətinin Urmiya hövzəsi və Şərqi Anadolu ilə bağlı olduğunu göstərir. Ornament motivlərinin araşdırılması, onların regional paralellərinin müəyyənlişdirilməsi qədim insanların estetik zövqünü, ideologiyasını və mədəni əlaqələri öyrənməyə imkan verir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Baxşəliyev V., Quliyeva Z., Həşimova T., Mehəliyev K., Baxşəliyev E. Naxçıvantəpə yaşayış yerində arxeoloji qazıntılar. Naxçıvan: Əcəmi, 2018, 264 s.
2. Baxşəliyev V. I Kültəpə və onun ətrafında arxeoloji araşdırmalar. Bakı: Mütərcim, 2017, 272 s.
3. Seyidov A.Q., Baxşəliyev V.B., Mahmudova V. Xələc. Bakı: Elm, 2010, 220 s.

4. Абибуллаев О.А. Энеолит и бронза на территории Нах.АССР. Баку: ЭЛМ, 1982, 314 с.

5. Ахундов Т. У истоков Кавказской цивилизации Гарабагского неолита. Баку: Афиолиграф, 2017, 918 с.

6. Бахшалиев В.В. Новые материалы эпохи неолита и энеолита на территории Нахчывана // Российская археология, 2015, № 2, с. 136-145.

7. Бахшалиев В.В. Исследование энеолитических памятников Сирабчайской и Нахчыванчайской долин. Problems of the Archaeology of the Caucasus and Near East. Neolithic - Late Bronze Age. Баку: Институт археологии и этнографии, 2017, с. 108-121.

8. Abedi A., Khatib Shahidi H., Chataigner CH., Niknami K., Eskandari N., Kazempour M., Pirmoham-madi A., Hoseinzadeh J. and Ebrahimi GH. Excavation at Kul Tepe of (Jolfa), North-Western Iran, 2010: First Preliminary Report // Ancient Near Eastern Studies. Vol. 51, 2014, pp. 33-167.

9. Brown T.B. Excavation in Azerbaijan 1948. London: John Murra, 1951, 179 pp.

10. Henrickson E.F. Ceramic styles and cultural interaction in the Early and Middle Chalcolithic of the Central Zagros, Iran. A Thesis submitted in conformity with the requirements for the degree of Doctor of philosophy in the University of Toronto. Toronto, 1983, pp. 253-304.

11. Henrickson E.F. and Vitali V. The Dalma Tradition: Prehistoric Inter-Regional Cultural Integration Highland Western Iran, Palearctic. Vol. 13, № 2, 1987, pp. 37-45.

12. Hamlin C. Dalma Tepe // Iran, 13, 1975, pp.111-127.

13. Hejebri N., Binandeh A., Nestani J. and Vahdati N. H. Excavation at Lavın Tepe North-west Iran // Ancient Near Eastern Studies. Vol. 40, 2012, pp. 95-117.

14. Heyderyan M., Zeydi M., Hericyan H. Kirmanşahın Sonqar vadisində Orta Kalkolitik yaşayış yerləri // Payambastanşinas, 1392, № 19, pp. 1-14.

15. Voigt M.M. Hajji Firuz Tepe, Iran: The Neolithic Settlement. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1983, 396 pp.

Резюме

Физза Гулиева

Орнаментальные мотивы керамики раннего энеолита Нахчыван тепе

Предметы декоративно-прикладного искусства эпохи раннего энеолита в Нахчыване выявлены из поселения Нахчыван тепе. Исследование рельефных, импрессионных и расписных орнаментов эпохи раннего энеолита показывают, что они связаны с Дальматепинской культурой, распространенной на юге Азербайджана. Керамика типа Дальма Тепе в основном распространена Северо-Западном Иране (Южный Азербайджан) а частично в Восточной Анатолии. Исследование показывает, что эти племена, осваивая сидячий образ жизни, а также занимались кочевым скотоводством. Исследование орнаментальных мотивов керамики Нахчыван тепе показывает, что культура эпохи раннего энеолита Нахчывана тесно связана с памятниками Урмийского бассейна и Восточной Анатолии. Исследование орнаментальных мотивов, выявление их региональных параллелей позволяет изучать эстетический вкус и идеологии древних людей, а также культурные связи.

Ключевые слова: *Нахчыван тепе, Урмийский бассейн, Восточная Анатолия, ранний энеолит, импрессионный орнамент, расписная керамика.*

Summary

Fizza Guliyeva

Ornamental motives of ceramics of early chalcolithic age Nakhchivan Tepe

Objects of arts and crafts of Early Chalcolithic Age in Nakhchivan are revealed from the settlement of Nakhchivan Tepe. The research of relief, impression and painted ornaments of Early Chalcolithic Age is shown that they are connected with the culture Dalma Tepe, extended in the south of Azerbaijan. The Dalma Tepe ceramics is generally widespread Northwest Iran (the Southern Azerbaijan) and partially in East Anatolia. The research shows that these tribes, mastering a sedentary life and also were engaged in nomadic cattle breeding. A research of ornamental motives of ceramics Nakhchivan Tepe shows that the culture of Early Chalcolithic Age Nakhchivan is closely connected with monuments of the Urmia basin and East Anatolia. The research of ornamental motives, identification of their regional parallels allows to study esthetic taste and ideologies of ancient people and cultural ties.

Keywords: *Nakhchivan Tepe, Urmia basin, East Anatolia, Early Chalcolithic Age, an impression ornament, painted ceramics.*

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin inkişafı fondunun maliyyə yardımını ilə yerinə yetirilmişdir. **Qrant № EIF KETPI-2-2015-1(25)-56/47/5.**